

Отримано: 2 червня 2025 р.

Прорецензовано: 27 липня 2025 р.

Прийнято до друку: 10 серпня 2025 р.

email: natalia.lutai@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4687-3096>

email: besarabtp73@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3667-3886>DOI: [http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-26\(94\)-76-79](http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-26(94)-76-79)Лутай Н. В., Бесараб Т. П. Теоретичні основи навчання критичного мислення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. Вип. 26(94). С. 76–79.

УДК: 81'42

Лутай Наталія Вікторівна,

старша викладачка кафедри іноземних мов,

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків

Бесараб Тетяна Петрівна,

кандидатка філологічних наук, доцентка, старша викладачка кафедри іноземних мов,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

У статті розглядається інтеграція критичного мислення (КМ) у вивченні іноземної мови, підкреслюється його значення для підвищення когнітивних та комунікативних компетенцій учнів. Згідно з поширеною думкою, КМ можна визначити як здатність аналізувати, оцінювати та синтезувати інформацію, використовуючи незалежні та рефлексивні процеси мислення. У контексті вивчення мови КМ сприяє кращому розумінню та ефективній комунікації. Автори виділяють різні стратегії для розвитку навичок КМ у учнів, такі як завдання на вирішення проблем, дебати, рольові ігри та рефлексійні вправи в навчальній програмі. Особлива увага приділяється ролі КМ в автономному навчанні, яке забезпечує адаптивність учнів в інформаційну епоху. Крім того, автори обговорюють важливість методів оцінювання, що сприяють розвитку КМ, віддаючи перевагу відкритим питанням і проектам над стандартизованими тестами з множинним вибором. Такі оцінки надають студентам можливість продемонструвати свої аналітичні здібності та застосувати мовні навички у значущий спосіб. Це дослідження показує, що застосування критичного мислення в класах з вивчення мов допомагає покращити академічну успішність. Студенти з добре розвиненими навичками критичного мислення краще підготовлені до роботи зі складною інформацією, адаптації до різноманітних комунікативних контекстів та активної участі в процесі навчання. У дослідженні доводиться, що інтеграція критичного мислення в мовне навчання є необхідною для виховання вправних та вдумливих комунікаторів у сучасному інформаційному суспільстві.

Ключові слова: критичне мислення, самостійне навчання, рефлексивні процеси мислення.

Natalia Lutai,

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv

Tetiana Besarab,

PhD, Associate Professor,

Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

THEORETICAL BASICS OF CRITICAL THINKING TEACHING

This article explores the integration of critical thinking (CT) into foreign language learning, emphasizing its significance in enhancing learners' cognitive and communicative competencies. According to a wide spread opinion CT can be defined as the capacity to analyze, evaluate and synthesize information, using independent and reflective processes of thinking. In the context of language learning, CT promotes better understanding and effective communication. The authors highlight various strategies for cultivating learners' CT skills such as problem-solving tasks, debates, role-plays, and reflective exercises into the curriculum. Special attention is devoted to the role which CT plays in autonomous learning which provides students' adaptability in the information age. Furthermore, the authors discuss the importance of assessment methods that promote CT, advocating for open-ended questions and projects over standardized multiple-choice tests. Such assessments provide students with opportunities to demonstrate their analytical abilities and apply language skills in meaningful ways. This research suggests that application of CT in language classrooms helps to improved academic performance. Students who have well developed CT skills are better prepared to navigate complex information, adapt to diverse communicative contexts, and participate actively in their learning processes. The study concludes that integrating CT into language education is essential for developing proficient and thoughtful communicators in today's information society.

Keywords: critical thinking, autonomous learning, reflective processes of thinking.

Постановка проблеми. Поняття «критичне мислення» (КМ) було відносно недавно введено в методику викладання іноземних мов і завдяки своїй значущості в процесі навчання займає досить важливе місце, так що в даний час розвиток критичного мислення у учнів вважається одним з найбільш актуальних завдань, що стоять перед викладачами іноземних мов. **Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Фахівці в галузі педагогіки пропонували безліч різних визначень критичного мислення, хоча великих відмінностей між цими визначеннями немає. Як стверджують деякі вчені критичне мислення являє собою здатність людини контролювати свої власні когнітивні процеси і створювати прийнятні норми і критерії для оцінки свого власного мислення (1;2;4;5;10).

Слід зауважити, що більшість з них вважають, що критичне мислення спрямоване на досягнення розуміння, оцінку різних точок зору і вирішення проблем. «Навчання студентів критичному мисленню передбачає не тільки підготовку до постійно мінливого і непередбачуваного світу, в якому ми живемо» (Hughes, 2014:2-6).

Актуальність дослідження. Хоча існує думка, що критичному мисленню не можна навчити, багато педагогів дотримуються тієї точки зору, що не можна навчати КМ формально і цілеспрямовано (Harizaj, Hajrulla, 2017:126-133). Незважаючи на схожість поглядів щодо подібного твердження, деякі викладачі ставлять під сумнів свої здібності навчити студентів

навичкам критичного мислення. Однак існує поширена думка, що критичне мислення не є вродженою якістю. Отже, студентам необхідно цілеспрямовано навчати цій навичці, що свідчить про можливість її розвитку та освоєння через навчання.

Мета. Перш за все важливо підкреслити, що критичне мислення протягом довгого часу розглядалося як ключова здатність, необхідна для прийняття складних рішень, що виникають як в особистому і суспільному житті, так і в освітньому середовищі. У зв'язку з цим багато дослідників вважають його важливою навичкою, що сприяє адаптації та виживанню (Facione and Facione, 1996: 129-136). Деякі фахівці вважають, що критичне мислення полягає в здатності формувати логічно обґрунтовані та ретельно продумані судження.

Немає чіткого визначення критичного мислення, оскільки ряд дослідників висунув різні визначення критичного мислення. Одне з них описує цей процес як підхід, при якому людина не сприймає інформацію пасивно, а, навпаки, прагне задавати уточнюючі питання, аналізувати аргументи і критично оцінювати висновки, з якими стикається. «Це спосіб мислення, при якому людина не просто приймає всі аргументи і висновки, з якими стикається, а скоріше займає позицію, що передбачає постановку питань з приводу таких аргументів і висновків. Це вимагає бажання побачити, які докази наводяться на підтримку того чи іншого аргументу або висновку» (Sanavi, Tarighat, 2017:79).

Варто взяти до уваги те, що різні фактори можуть впливати на розвиток навичок критичного мислення у учнів. Серед них варто відзначити оцінки, які отримують студенти на заняттях, так і, звичайно, підсумкові в кінці курсу. Багато провідних фахівців в галузі освіти стверджують, що КМ є фундаментальною метою навчання і особливо важлива для вищої освіти (Paul, 1987: 48). Також дослідники відзначають зміну підходу до навчання – від його традиційного розуміння як простого запам'ятовування інформації до сприйняття його як безперервного процесу пізнання, що включає формулювання питань, переосмислення ідей і висунення нових гіпотез (Pennycook, 1994:15-138). Все більше наукових робіт акцентують увагу на впливі, який чинить критичне мислення на академічну успішність студентів та їхнє ставлення до навчання, підкреслюючи необхідність цілеспрямованого розвитку цієї навички в освітньому процесі, а також важливість розвитку навичок мислення на більш високому рівні та позитивний вплив критичного мислення на успішність учнів у контексті вивчення англійської як іноземної.

У процесі викладання англійської як іноземної мови багато викладачів давно намагаються впровадити методи критичного мислення, використовуючи різні види завдань і робіт, наприклад, дискусії, problem solving, role plays, а також питання, що стимулюють мислення і роздуми. В силу ряду причин розвиток критичного мислення в навчанні іноземних мов відіграє все більш важливу роль. Почнемо з того, що в процесі навчання студенти, які можуть належним чином контролювати своє мислення, більш успішно вдосконалюють і оцінюють свої власні методи навчання. «Дослідження в області стратегій навчання визначили стратегії вивчення мови як ... стратегії, які сприяють розвитку мовної системи, яку будує учень, і (які) безпосередньо впливають на навчання (Rubin, 1987:23).

До того ж, завдяки критичному мисленню в поєднанні з набутим великим досвідом вивчення мови, студенти глибше усвідомлюють важливість занять і розвивають мовну автономію. На додаток до вищесказаного, критичне мислення має високий ступінь кореляції з досягненнями студентів. В результаті проведених досліджень в цій галузі була підтверджена ключова роль критичного мислення у поліпшенні навичок письма на заняттях з іноземної мови; рівня володіння мовою; і навичок усного спілкування (2:4:6:7). Наявність мотивації та здатність використовувати прийоми критичного мислення в процесі вивчення ІМ означає, що вони можуть стати досвідченими користувачами ESL, які можуть аналізувати свої ідеї та відповідно підкріплювати їх логічними деталями. Ці висновки узгоджуються з результатами дослідження, проведеного (Sanavi & Tarighat, 2014:80-82) в Оксфордському університеті, що підтвердило дані про необхідність чіткого і систематичного навчання критичному мисленню, тому що студенти часто упускають непрямі компоненти, засвоюючи очевидні та необхідні

Згідно з твердженнями деяких дослідників у цій галузі «розвиток мови і мислення тісно пов'язані, і навчання навичкам мислення високого рівня повинно бути невід'ємною частиною навчальної програми SL. Вони описують стратегії вивчення мови подібно до кроків або етапів, що дають можливість легко засвоїти, зберігати і використовувати інформацію. Інші розглядають стратегії навчання як особливий хід роздумів або поведінкові моделі, часто використовувані людьми, щоб поліпшити процес сприйняття і запам'ятовування нової інформації. З точки зору провідних фахівців стратегії також сприяють підвищенню рівня володіння мовою (Green, Oxford, 1995:261-297).

Одним з важливих компонентів у навчанні іноземних мов є комунікативна компетенція, яка включає в себе такі аспекти володіння мовою, як розуміння не тільки того, як слід використовувати мову для виконання різних цілей і завдань, але й розуміння того, як правильно адаптувати застосування мови до певних ситуацій і в спілкуванні з різною аудиторією, наприклад, зробити висловлювання формальним або неформальним, або в яких випадках віддати перевагу письмовому висловлюванню, а не усному. Більш того, вміння створювати і розуміти різні тексти, есе, розповіді, звіти, проведення інтерв'ю та дискусій, а також вміння вести бесіду, незважаючи на обмежене володіння мовою – все це є невід'ємною частиною розвитку комунікативних навичок (Harizaj & Hajrulla, 2017:261-297).

Звичайно, на початкових етапах вивчення іноземної мови викладачі не завжди стикаються з необхідністю розвитку та застосування навичок критичного мислення, оскільки основною метою є навчання базовому словниковому запасу та граматиці з використанням вправ, характерних для початкових рівнів (A1-A2), що вимагають, в основному, прослуховування та повторення. Однак, з підвищенням рівня володіння іноземною мовою студентам доводиться використовувати критичне мислення, тому що вони виконують різні види робіт на заняттях, наприклад, завдання типу problem solving, дослідження або беруть участь в дебатах. Подібні комунікативні завдання характерні для сучасних методів навчання мовної техніки для досягнення середнього рівня B1-B2, оскільки вони включають учня в реальну комунікацію. Успіх комунікації при виконанні таких завдань, як і в реальному житті, багато в чому залежить від здатності чітко і критично мислити. Критичне мислення – це безперервний процес, що передбачає необхідність читання, обговорення та аналізу поточних подій. Незважаючи на те, що складність завдань буде змінюватися в залежності від рівня володіння мовою, скористатися перевагами використання критичного мислення можна на будь-якому рівні вивчення мови, тому тут доречно проводити такі види робіт, як problem solving, дебати, рольові ігри, обговорення та презентації на цікаві теми, проектні завдання, есе та самооцінку як найкращі методи розвитку критичного мислення (Marin, De la Pava, 2017).

Щоб розвинути і вдосконалити комунікативні навички, студенти повинні розуміти, які методи навчання слід використувати, і вміти застосовувати відповідні навички критичного мислення для досягнення різних цілей і в різних контекстах. У цьому випадку роль викладача полягає в тому, щоб не тільки допомагати розвивати і вдосконалювати мовні навички студентів, але й заохочувати їх критичне мислення.

Одним із варіантів розвитку навичок критичного мислення учнів є тестування як метод контролю, за умови вибору релевантних інструментів оцінки, оскільки одним з аспектів, що впливають на комунікативні компетенції студентів, є їхня здатність до критичного мислення та дії. При цьому у студентів повинна бути можливість тренувати критичне мислення, крім розумових навичок, установок та інших компонентів, згаданих у спеціалізованій літературі. У цьому випадку бажано замінити стандартизовані вправи multiple choice з однією правильною відповіддю на тексти з відкритими питаннями, що вимагають від студентів певного роздуму, діалогу, завдання, вправи і тести, які оцінюють їхні академічні досягнення, з урахуванням індивідуальних і колективних критеріїв. Наприклад, можна запропонувати учням класифікувати слова, проводити порівняння, запам'ятовувати або впорядковувати (факти в розповіді, імена), подумати про причину і наслідок тощо. При більшому обсязі часу, крім вищезазначених варіантів, можна запропонувати проект, що сприяє розвитку взаємодії в аудиторії і розвиває творчі здібності, оскільки учні повинні будуть об'єднати свої зусилля і домовитися про зміст, вирішити проблеми і створити кінцевий продукт проекту. Можна попросити учнів провести дослідження перед заняттям (наприклад, провести аналіз happiness index в різних країнах), використовуючи підготовлені результати проблеми провести обґрунтовану дискусію по ній. Учні, у яких розвинене критичне мислення, комунікують англійською мовою на більш високому рівні.

Також слід зазначити, що оцінювання значною мірою впливає на навчання учнів, на цілі, які вони ставлять перед собою під час вивчення іноземної мови. В цілому, у багатьох випадках спосіб оцінювання визначає цілі програми вивчення мови. Якщо викладач при виставленні оцінки фокусується на лінгвістичній компетенції учнів, то оволодіння лінгвістичною компетенцією стає їхньою метою. Якщо на комунікативній компетенції, то учні докладають усіх зусиль, щоб стати комунікативно компетентними в іноземній мові. У разі, якщо метою оцінювання ставиться інтеграція мовних і розумових навичок, то і студенти докладають усіх зусиль для досягнення цього. Тут важливим фактором є розуміння процесу оцінювання, оскільки воно дає викладачам і студентам розуміння про поточний рівень знань, і в той же час допомагає вибрати можливі шляхи наступного етапу навчання.

Вивчення нової мови є досить складним завданням для студентів, тому максимально ефективне використання способів і можливостей для практики мови в аудиторії має стати пріоритетом для учасників процесу. Хоча деякі вчені вважають, що навіть комунікативні методи викладання мови, які акцентуються на використанні мови як засобу комунікації, на практиці не гарантують, що учні зможуть досягти високого рівня володіння цільовою мовою. Для цього вони повинні вміти творчо і критично мислити цільовою мовою. Таким чином, можна сказати, що навіть комунікативний підхід до викладання мови не можна трактувати як виключний засіб для розвитку критичного мислення у учнів. Тому роль викладача в розвитку у студентів здібностей до критичного мислення на додаток до лінгвістичних навичок має вирішальне значення (Paul, Elder, 2020:9).

Щоб розвинути і вдосконалити у студентів навички письма, особливо навички написання есе з викладом думки або аргументації, викладачі повинні навчити їх чітко розуміти різницю між фактом і думкою, виділяти основні аргументи і знаходити підтверджуючі докази, тобто вони повинні вміти критично читати есе з викладом «за» і «проти» тощо (Лутай, Бесараб, 2015: 301). Для заохочення критичного мислення в мовних класах пропонуються такі вправи:

- формування аргументів і думок,
- питання, що вимагають роздумів і розгорнутої відповіді,
- розуміння контексту;
- прогнозування змісту тексту;
- визначення достовірності джерел;
- виділення ключових моментів і підтверджуючих деталей, планування групової дискусії;
- оцінка презентацій (Hughes, 2014, 8–26).

У цьому випадку викладачі повинні вміти продемонструвати критичне мислення при виконанні всіх цих завдань у класі, оскільки подібний приклад сприяє створенню довірчих відносин між викладачами та студентами (Saleh, 2011:9-16).

Говорячи про концепцію критичного мислення у вивченні ESL для академічних цілей, можна стверджувати, що її вважають фундаментальною визначальною західної університетської освіти, де мета викладання полягає в тому, щоб забезпечити набуття або вивчення студентами всіх навичок, необхідних для успішної університетської кар'єри (Бесараб, 2024).

Висновок. У контексті викладання мови ефективними вважаються педагоги, які активно використовують навідні запитання, залучають учнів до дискусій на складні теми, що стимулюють до роздумів. Застосування різноманітних форм рефлексії (наприклад, письмового самоаналізу або групового зворотного зв'язку) спонукає студентів замислюватися над матеріалами, що вивчаються. Такі підходи стимулюють учнів долучатися до активних інтелектуальних процесів, які потребують застосування навичок критичного мислення, – тобто аналізувати інформацію, порівнювати різні точки зору та формулювати власні висновки. Як ефективні стратегії навчання можуть використовуватися різноманітні практичні методики: презентації, інтерв'ю, дебати, твори, дискусії, рольові ігри, самооцінка, проєктна діяльність та інші методи, спрямовані на активне залучення учнів. Наприклад, підготовка презентації або участь у дебатах змушують учнів структурувати свої думки, аргументувати обрану точку зору та оцінювати думку опонентів.

Аналіз власних робіт під час самооцінки допомагає студентам виявляти сильні та слабкі сторони свого міркування та вчитися критично ставитися до власного досвіду.

Література:

1. Facione, Noreen C., and Peter A. Facione.. Externalizing the critical thinking in knowledge development and clinical judgment. *Nursing Outlook* 44.3: 129-136.199
2. Green, J.M., & Oxford, R.L.A closer look at learning strategies, L2 Proficiency, and gender. *TESOL Quarterly*, 29, 261-297.1995
3. Harizaj, M., & Hajrulla, V. Fostering Learner's Critical Thinking Skills in EFL: Some Practical Activities. *European Scientific Journal*, Vol.13, No.29, 126-133. <http://dx.doi.org/10.19044/esj.2017.v13n29p126>. 2017

4. Hughes, J. Critical Thinking in the Language Classroom. Loreto: Eli Publishing, Oxford, R.L. Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. Newbury House, New York. 2014
5. Marin, M.A., & De la Pava, L. Conceptions of Critical Thinking from University EFL Teachers. English Language Teaching, Vol. 10, No. 7, 78. 2017
6. Pally, M. Skills Development in 'Sustained' Content-Based Curricula: Case Studies in Analytical/Critical Thinking and Academic Writing. Language and Education, 15(4), 279-305. 2001
7. Pennycook, Alastair. Incommensurable discourses? Applied linguistics 15.2: 115-138. 1994
8. Paul, R., & Elder, L. Critical Thinking – Concepts and Tools. London: Rowman & Littlefield. 2020
9. Rubin, J. (1987). Learner strategies: Theoretical assumptions, research history and typology. In: Wenden, A., Rubin, J. (Eds.), Learner Strategies in Language Learning. Prentice/Hall International, Englewood Cliffs, NJ, pp. 15–30.
10. Saleh, S.E. Critical Thinking as a 21st Century Skill: Conceptions, Implementation And Challenges in the Efl Classroom. European Journal of Foreign Language Teaching, Volume 4, Issue 1, 1-16. Available at: www.oapub.org/edu, doi: 10.5281/zenodo.2542838. 2019.
11. Sanavi, R.V., & Tarighat, S. Critical Thinking and Speaking Proficiency: A Mixed-method Study. Theory and Practice in Language Studies, Vol. 4, No. 1, 79-87. DOI:10.4304/tpls.4.1.79-87. 2014.
12. Бесараб Т.П. Модернізація навчального процесу ESL. Modern methods of teaching disciplines of speciality 035 : scientific and pedagogical internship, June 3-July 14, 2024. Riga, the Republic of Latvia. С. 12-15.
13. Лутай Н.В., Бесараб Т.П. Метод case study у навчанні іноземної мови / Н.В. Лутай, Т.П. Бесараб //Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 37. – 2013. – С. 177-179., с. 177.
14. Лутай Н. В., Бесараб Т. П., Коновалова В. Б. Письмові навички при вивченні англійської мови як іноземної. Теоретичні перспективи. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». 2015. Вип. 53. С. 300–303.